

Т. С. Ківалова, д.ю.н., професор,
професор кафедри міжнародного та європейського права
Національного університету «Одеська юридична академія»
ORCID:<https://orcid.org/0000-0001-7796-148>

Х. Н. Бехруз, доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри міжнародного та європейського права
Національного університету «Одеська юридична академія»
ORCID ID: 0000-0003-4786-7341

О. Ю. Цибульська, адвокат, к.ю.н., доцент,
доцент кафедри міжнародного та європейського права
Національного університету «Одеська юридична академія»
ORCID:<https://orcid.org/0000-0001-5534-4917>

ЩОДО ПИТАННЯ ПРО ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ МІЖНАРОДНОГО ВИКРАДЕННЯ ДІТЕЙ В УКРАЇНІ

В реаліях сьогодення, коли Україна відстоює свою незалежність і суверенність в умовах воєнного часу, все більше актуалізується значення її прискореної євроінтеграції, що полягає, перш за все, в дотриманні норм міжнародного права і забезпеченні функціонування механізмів реалізації його норм. Міжнародні стандарти, регламентовані міжнародними актами, мають вплив на всі сфери буття, починаючи від загальнонаціональних інтересів держави і завершуючи приватними інтересами кожної окремої приватної особи.

В межах цієї статті досліджуються питання щодо цивільно-правових аспектів міжнародного викрадання дітей в Україні. Розкриваючи обраний напрям дослідження здійснюється аналіз міжнародних стандартів, а саме:

– аналізуються норми міжнародного права, спрямовані на визначення цивільно-правових аспектів міжнародного викрадання дітей;

– визначається стан відповідності законодавства України міжнародним стандартам в цій сфері.

За основу міжнародного стандарту в цій сфері взято Конвенцію про цивільно-правові аспекти міжнародного викрадання дітей, що була прийнята Гаазькою конференцією з міжнародного приватного права 25 жовтня 1980 р. (Гаазька Конвенція). Україна приєдналась до неї 11 січня 2006 р., а набрання нею чинності відбулося 29 квітня 2011 р.

На підставі проведеного дослідження визначається, що на виконання Гаазької Конвенції 1980 р. в Україні функціонують норми, що закріплені в низці нормативно-правих актів, які передбачають можливість охорони та здійснення реального механізму захисту прав особи на опіку над дитиною або на доступ до неї внаслідок її міжнародного викрадання (незаконного переміщення та/або утримання).

Ключові слова: міжнародне право, міжнародне викрадання дітей, Конвенція про цивільно-правові аспекти міжнародного викрадання дітей.

T. S. Kivalova, H. N. Bekhruz, O. Yu. Tsybul'ska. On the issue of civil law aspects of international child abduction in Ukraine

In today's realities, when Ukraine is defending its independence and sovereignty in wartime, the importance of its accelerated European integration, which is primarily about compliance with international law and ensuring the functioning of mechanisms for implementing its norms, is becoming increasingly important. International standards, regulated by international acts, have an impact on all spheres of life, from the national interests of the state to the private interests of each individual.

This article examines the civil law aspects of international child abduction in Ukraine. In the course of the study, the author analyzes international standards, namely:

– analyzes the norms of international law aimed at determining the civil law aspects of international child abduction;

– the state of compliance of Ukrainian legislation with international standards in this area is determined.

The international standard in this area is the Convention on the Civil Aspects of International Child Abduction, adopted by the Hague Conference on Private International Law on October 25, 1980 (Hague Convention). Ukraine acceded to the Convention on January 11, 2006, and it entered into force on April 29, 2011.

On the basis of the conducted research, it is determined that in order to implement the Hague Convention of 1980 in Ukraine, there are norms established in a number of normative legal acts, which provide for the possibility of protection and the implementation of a real mechanism for the protection of the rights of a person to custody of a child or access to it as a result of its international kidnapping (illegal transfer and/or detention).

Key words: international law, international child abduction, Convention on the Civil Aspects of International Child Abduction.

Постановка проблеми. Другий рік поспіль тривають воєнні дії в Україні, що спрямовані протидіяти агресії Російської Федерації. Внаслідок таких подій значна кількість громадян нашої держави була вимушена шукати захист на території інших держав. Більшість з них знайшла прихисток в державах, що є членами Європейського Союзу. Велика кількість сімей, членами яких є громадяни нашої держави, притерпіли змін щодо можливості спільного проживання. А це, в свою чергу, має наслідком розірвання шлюбів, поділ спільного майна подружжя тощо. Особливо складними у своєму вирішенні є життєві обставини, за яких батьки, що залишилися і проживають за кордоном, вимушені врегульовувати спірні правовідносини щодо визначення місця проживання своїх спільних дітей. Такі ситуації є, на жаль, непоодинокими і набувають свого поширення. Як правило, батьки не можуть вирішити мирним шляхом такі спори і єдиним способом для них залишається звернення в адміністративному порядку до центрального органу державної влади, уповноваженого вирішувати подібні питання, або до суду за захистом своїх порушених батьківських прав. При вирішенні таких спорів ситуація ускладнюється тим, що ці спори мають міжнародно-правовий характер, що породжує необхідність застосовувати судами норми Конвенції про цивільно-правові аспекти міжнародного викрадення дітей, що була прийнята Гаазькою конференцією з міжнародного приватного права 25 жовтня 1980 р. (далі – Гаазька Конвенція) [1], а також норми колізійного законодавства в сфері міжнародного приватного права.

Стан дослідження теми. Дослідження в наукових колах проблеми щодо цивільно-правових аспектів міжнародного викрадення дітей, має фрагментарний характер. В сфері наукових досліджень є праці, здебільше, правознавців, що здійснюють практичну професійну діяльність. Серед авторів таких робіт доцільно відзначити Гаро Г., Кучів О., Некляєва Ю., Фулей Т. та ін.

Проте, як вже було відзначено, наукового аналізу встановленої проблеми в Україні проведено не було. Зазначене, в свою чергу, дає підстави стверджувати, що обрана тема дослідження є актуальною та своєчасною.

Мета дослідження роботи полягає в здійсненні аналізу міжнародних стандартів в сфері цивільно-правових аспектів міжнародного викрадення дітей в Україні.

Для досягнення встановленої мети були поставлені такі завдання: дослідити міжнародні стандарти цивільно-правових аспектів міжнародного викрадення дітей; визначити стан відповідності законодавства в Україні зазначеним міжнародним стандартам.

Виклад основного матеріалу дослідження. Визначальну роль в сфері, що стосується міжнародно-правового регулювання захисту прав дитини та особи, що має право піклування щодо такої дитини або доступу до неї в контексті цивільно-правових аспектів міжнародного викрадення дітей в Україні, відіграє зазначена вище Гаазька Конвенція. Наша держава приєдналась до неї 11 січня 2006 р., а набрання нею чинності відбулося 29 квітня 2011 р. Конвенція є частиною національного законодавства нашої держави, оскільки представляє собою міжнародний договір, згоду на обов'язковість якого надано Верховною Радою України (відповідно до частини першої статті дев'ятої Конституції України [2]).

Так, основними завданнями для Договірних держав відповідно до змісту преамбули Гаазької Конвенції є такі:

- надання захисту дітям у міжнародному масштабі від шкідливих наслідків їхнього незаконного переміщення або утримання;
- створення процедури для забезпечення негайного повернення дітей до держави їхнього постійного проживання;
- забезпечення захисту прав доступу.

Визначальні цілі Гаазької Конвенції відображені в пунктах "а" та "б" статті першої. До них відносяться наступні:

- забезпечити негайне повернення дітей, які незаконно переміщені до держави, що є Договірною;
- забезпечити негайне повернення дітей, які незаконно утримуються в державі, що є Договірною;
- забезпечити в Договірних державах ефективне дотримання прав, що стосуються опіки та доступу.

Відповідно до статті другої Гаазької Конвенції на кожну Договірну державу покладається обов'язок вживати всі необхідні заходи, що сприятимуть досягненню визначальних цілей, зазначених вище. А тому вони повинні використовувати найшвидші процедури, що знаходяться в їх розпорядженні.

При цьому переміщення або утримання слід вважати незаконним за наявності двох умов, що визначені в межах статті третьої Гаазької Конвенції: порушується право особи піклуватися про дитину, якщо таке право їй належить; піклування особою, яка має відповідне право по відношенню до дитини, здійснювалося або мало змогу здійснюватися, якщо б не відбулось незаконне переміщення або утримання іншою особою.

Такими особами можуть бути, зокрема, один із батьків або інший член сім'ї, а також – особи, в яких таке право виникло на підставі законодавчого акта, рішення суду або іншого адміністративного органу, або угоди.

Норми Гаазької Конвенції згідно зі статтею четвертою є можливими для застосування по відношенню лише до тих дітей, які:

- до моменту вчинення правопорушення щодо права піклування або доступу постійно проживали в одній з Договірних держав;
- не досягли 16-річного віку.

Таким чином, зі змісту норм цієї Конвенції є зрозумілим, що вона є міжнародним стандартом в тих категоріях спорів, що виникають між законними опікунами дітей, перш за все, батьками дітей, один з яких без дозволу іншого незаконно перемістив та/або незаконно утримує дитину (особу, яка не досягла 16-річного віку) з однієї Договірної держави в іншу.

Своєрідною гарантією, передбаченою Конвенцією, можна визначити норму, що міститься в статті шістнадцятій. Згідно з її змістом суди або інші адміністративні органи Договірної держави, на територію якої дитина незаконно переміщена або на території якої вона незаконно утримується, не мають право вирішувати по суті ті питання, що стосуються піклування, зокрема, права визначати місце проживання дитини, та права доступу з моменту як відбулося одержання повідомлення про таке незаконне переміщення або утримування і до моменту: поки не буде визначено, що дитина не повинна бути повернута або поки відповідна заява не подана відповідно до цієї Конвенції протягом розумного періоду часу після одержання повідомлення.

Аналогічна норма також передбачена частиною третьою статті сімдесят п'ятої Закону України "Про міжнародне приватне право" [3]. На виконання Конвенції про цивільно-правові аспекти міжнародного викрадення дітей в Україні постановою Кабінету Міністрів України від 10 липня 2006 р. № 952 затверджено Порядок виконання на території України Конвенції про цивільно-правові аспекти міжнародного викрадення дітей (далі – Порядок) [4]. Відповідно до зазначеного Порядку передбачений наступний поетапний алгоритм дій, відповідно до якого особа, право опіки, або право доступу якої порушено, має право на такі дії:

По-перше, право звернутися з відповідною заявою за формою, передбаченою Додатком 1 (про сприяння поверненню дитини) або Додатком 2 (про забезпечення реалізації права доступу до дитини) до Порядку, в центральний орган державної влади. Згідно з цим Порядком в Україні таким органом виступає Мінюст безпосередньо та через свої територіальні управління. Він має вживати всі необхідні заходи щодо забезпечення негайного повернення дитини або реалізації права доступу до дитини залежно від змісту поданої заяви на виконання положень Гаазької Конвенції.

Доцільним є зазначити, що такі заяви подаються до Мінюста, який, в свою чергу, доручає вчинити певні заходи своєму територіальному відділенню залежно від того, де ймовірно знаходиться дитина, зокрема, це може бути розшук дитини, проведення співбесіди з особою, яка незаконно перемістила або утримує дитину тощо.

Після вчинення певних заходів, Мінюст надсилає відповідь заявнику щодо вчинених ним дій. Як правило, такі дії не приносять позитивного для заявника результату, внаслідок чого він має право звернутися до суду для вирішення спору.

По-друге, право звернутися до суду (безпосередньо або через представника). В інтересах заявника відповідно до Порядку може звернутися і Мінюст. Разом із тим, Мінюст уникає такої можливості і рекомендує заявнику звернутися до суду самостійно. Зазначена можливість гарантується заявнику перш за все нормами Конституції України. Так, відповідно до частини другої статті восьмої кожному гарантується звернення до суду для захисту конституційних прав і свобод людини і громадянина. Можливість звернення за захистом своїх прав до суду, в тому числі до міжнародних судових інстанцій, зокрема, до ЄСПЛ, передбачена частиною п'ятою статті п'ятдесят п'ятої Конституції.

На жаль, станом на сьогоднішній день судовою практикою України при вирішенні спорів, пов'язаних з міжнародним викраденням дітей, не є усталеною в цій сфері, що має наслідком звернення одним із батьків до Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ) з відповідними заявами проти України. Така можливість передбачена завдяки тому, що 17 липня 1997 року Верховною Радою України була проведена ратифікація Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р. [5]. Разом із тим, процедура реалізації механізму такого захисту може бути предметом подальших наукових праць.

Висновки. Проведений в межах цієї статті науковий аналіз цивільно-правових аспектів міжнародного викрадення дітей та відповідності законодавства України міжнародним стандартам в цій сфері дає можливість прийти до наступних висновків:

– Міжнародні стандарти цивільно-правових аспектів міжнародного викрадення дітей закріплені в Конвенції про цивільно-правові аспекти міжнародного викрадення дітей, що була прийнята Гаазькою конференцією з міжнародного приватного права 25 жовтня 1980 р. (Гаазька Конвенція).

– Україна приєдналась до Гаазької Конвенції 11 січня 2006 р., а набрання нею чинності відбулося 29 квітня 2011 р.

– На виконання Гаазької Конвенції в Україні постановою Кабінету Міністрів України від 10 липня 2006 р. № 952 затверджено Порядок виконання на території України Конвенції про цивільно-правові аспекти міжнародного викрадення дітей.

– Цей Порядок передбачає можливість захисту порушених внаслідок такого викрадення прав особи в адміністративному порядку – шляхом відповідного звернення до Мінюсту, а також в судовому – шляхом подання позову, що є найбільш ефективним способом захисту таких порушених прав.

Таким чином, в Україні на виконання Гаазької Конвенції 1980р. на рівні нормативно-правового регулювання передбачена можливість охорони та захисту прав особи на опіку над дитиною або на доступ до неї внаслідок її міжнародного викрадення (незаконного переміщення та/або утримання).

Список використаних джерел:

1. Конвенція про цивільно-правові аспекти міжнародного викрадення дітей: Конвенція, Міжнародний документ від 25 жовтня 1980 р. // *Офіційний вісник України*, від 13.09. 2006 – 2006 р., № 35, стор. 268.
2. Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР // *Відомості Верховної Ради України*, 1996, № 30, Ст. 141.
3. Про міжнародне приватне право : Закон України від 23.06.2005 // *Відомості Верховної Ради України* (ВВР), 2005, № 32, ст.422.
4. Порядок виконання на території України Конвенції про цивільно-правові аспекти міжнародного викрадення дітей, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 10 липня 2006 р. № 952. // *Офіційний вісник України*, від 26.07.2006 – 2006 р., № 28, стор. 173.
5. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод : Конвенція, Міжнародний документ від 04 листопада 1950 р. № 995_004 // від 16.04.1998 – 1998 р., № 13, / № 32 від 23.08.2006 /, стор. 270.